

“KOMPETENSIYA VA KOMPETENTLIK TUSHUNCHALARINING PEDAGOGIK TALQINI: NAZARIY YONDASHUVLAR VA TA'LIMDAGI AHAMIYATI”

*Namangan davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim innovatsiyalari
kafedrası o'qituvchisi*

Jo'rayeva Turg'unoy Umarjonovna

Annotatsiya: Maqolada “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Ushbu atamalar turli olimlar (N.I. Mayorova, B.I. Hasan, A.V. Xutorskoy, G.K. Selevko, A. Nurmanov) tomonidan berilgan ta'riflar asosida ko'rib chiqilib, ularning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati ochib beriladi. Kompetensiya potentsial sifat, kompetentlik esa amalda namoyon bo'ladigan qobiliyat sifatida farqlanadi. Pedagogik kontekstda ushbu tushunchalar o'quvchilarni zamonaviy talablarga mos, mustaqil fikrlovchi va ijodiy shaxslar sifatida tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Maqola ta'limning maqsad va vazifalarini qayta ko'rib chiqishga xizmat qiluvchi ilmiy-nazariy asoslarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetentlik, pedagogika, ta'lim, bilim, ko'nikma, qobiliyat, kommunikativ kompetentlik, ijtimoiylashuv, nazariy yondashuvlar, malaka, samarali faoliyat, tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini rivojlantirish, ta'lim natijalari, metodlar, psixolingvistika, shaxsiy munosabat, amaliy qo'llash, integrativ sifat.

Kirish

Zamonaviy ta'lim va ilmiy tadqiqotlar sohasida “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari muhim o'rin tutadi. Ushbu atamalar turli mutaxassislar – pedagoglar, psixologlar, iqtisodchilar va metodistlar tomonidan har xil talqin qilinib, har bir soha uchun o'ziga xos mazmun va ahamiyat kasb etadi.

Kompetensiya tushunchasining turli yondashuvlar asosida tahlil qilinishi uning yagona aniq ta'rifini ishlab chiqishni qiyinlashtirsa-da, bu jarayon ta'limning maqsad va vazifalarini qayta ko'rib chiqishga hamda zamonaviy talablarga mos shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. O'zbek tilidagi lug'atlarda, xususan, "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" va "O'zbek tilining izohli lug'ati"da kompetensiya "ma'lum sohadagi bilim va tajriba" sifatida izohlanadi, ammo bu ta'riflar uning kengroq mohiyatini to'liq ochib bera olmaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan, kompetensiya va kompetentlik ta'lim jarayonida o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarni egallashi, balki ularni amaliyotda qo'llash, muammolarni hal qilish va yangi sharoitlarga moslashish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Turli olimlar, masalan, N.I. Mayorova, B.I. Hasan, A.V. Xutorskoy, G.K. Selevko va A. Nurmanovlarning ushbu tushunchalarga oid yondashuvlari ta'limning maqsadini aniqlashtirishda muhim ilmiy-nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada kompetensiya va kompetentlik tushunchalari pedagogik yo'nalishga moslashtirilgan holda tahlil qilinadi va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni ochib beriladi.

Asosiy qism

Kompetensiya tushunchasi turli yondashuvlar mavjudligi sababli uning yagona aniq ta'rifini ishlab chiqish murakkab masala sifatida qolmoqda. O'zbek tilidagi mavjud lug'atlar, masalan, "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" va "O'zbek tilining izohli lug'ati"da kompetensiya "ma'lum sohadagi bilim va tajriba" sifatida ta'riflanadi. Biroq, bu ta'riflar "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarini cheklangan doirada izohlaydi va ularning to'liq mazmun-mohiyatini ochib bera olmaydi. Ushbu atama pedagoglar, psixologlar, iqtisodchilar va metodistlar tomonidan har xil talqin qilinib, turli ilmiy-nazariy yondashuvlarda o'ziga xos aksini topadi.

Rus olimi N.I. Mayorova kompetensiya tushunchasini psixolingvistik nuqtai nazardan tahlil qilib, uning ramziy ma'noga ega ekanligini ta'kidlaydi:

“Kompetensiya haqiqatda mavjud bo‘lgan obyektlar bilan bevosita bog‘liq emas, shuning uchun uni aniq ko‘rsatib bo‘lmaydi. Shu sababli, bu tushuncha har qanday bilim sohasi uchun universal bo‘lib, uning mutlaqo to‘g‘ri yagona ta’rifini yaratish deyarli imkonsizdir”. Bu yondashuv kompetensiyaning mavhum xususiyatini ta’kidlaydi va uning ta’riflanishidagi qiyinchiliklarni ko‘rsatadi.

B.I. Hasan esa kompetensiya va kompetentlikni farqlashga konstruktiv yondashuv taklif qiladi: “Kompetensiya – bu da’vo qilingan yoki maqsad sifatida belgilangan sifat, kompetentlik esa shaxsning ma’lum bir vazifani bajarish yoki maqsadga erishish jarayonida namoyon bo‘ladigan erishilgan qiymatdir”. Bu ta’rifda kompetensiya potentsial imkoniyat sifatida, kompetentlik esa amalda isbotlangan qobiliyat sifatida ko‘rinadi.

A.V. Xutorskoyning yondashuvi esa pedagogik nuqtai nazardan yanada kengroq talqin qilinadi: “Kompetensiya – shaxsning muayyan predmet yoki jarayonlarga nisbatan uzviy bog‘liq bo‘lgan va samarali faoliyat uchun zarur bo‘lgan xususiyatlari (bilim, ko‘nikma, malaka va usullar) majmuasidir. Kompetentlik esa shaxsning faoliyat obyekti bilan bog‘liq shaxsiy munosabatini aks ettiradi va ma’lum bir kompetensiyaga ega ekanligini ifodalaydi”. Xutorskoy kompetentlikni nafaqat kasbiy tajriba yoki nazariy bilimlar bilan cheklamaydi, balki shaxsning keng qamrovli bilimlarga ega bo‘lishi, turli vaziyatlarni boshqarish, tahlil qilish va ulardan samarali foydalanish qobiliyatini ham e’tiborga oladi. Bu ta’rifga ko‘ra, kompetentlik shaxsning muammolarni hal qilish, yangi sharoitlarga moslashish, tanqidiy fikrlash va o‘z-o‘zini doimiy rivojlantirish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Pedagogik kontekstda bu xususiyatlar o‘quvchilarning ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli natijalarga erishishi uchun muhim ahamiyatga ega.

G.K. Selevko kompetensiyani pedagogik nuqtai nazardan quyidagicha izohlaydi: “Kompetensiya – bu metodlarni bilish, faoliyat vositalaridan foydalanish qobiliyati, berilgan vazifalarni bajarish salohiyati va o‘quvchining

tayyorgarlik darajasini aks ettiruvchi ta'lim natijalarida namoyon bo'ladigan qobiliyatlar majmuasidir". Bu ta'rifda kompetensiya ta'lim jarayonida o'quvchining amaliy ko'nikmalari va bilimlarini qo'llash qobiliyati bilan bog'lanadi. Shuningdek, kompetensiya atrof-muhitni o'zgartirishga qaratilgan maqsadlarni belgilash va ularga erishish uchun zarur bo'lgan integrativ sifat sifatida ham qaraladi.

O'zbek tilida "kompetentlik" tushunchasi "-lik" suffiksi orqali shaxsning ma'lum bir sifatni o'zlashtirganlik darajasini bildiradi. Pedagogik nuqtai nazardan, kompetentlik shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida shakllangan umumiy qobiliyatlari, to'plangan bilim va tajribaga asoslangan holda ta'lim va faoliyatga tayyorligini aks ettiruvchi sifat sifatida talqin qilinadi. A. Nurmanovning dissertatsiya ishida keltirilgan ta'rif esa kommunikativ kompetentlikka urg'u beradi: "Kommunikativ kompetentlik – muloqot subyektlarining o'zaro tushunish, shaxsiy rivojlanish va shaxs sifatida kamol topishga qaratilgan o'zaro munosabatlari bo'lib, muloqotning muayyan vaziyatiga mos usullar va texnikalarni adekvat qo'llash natijasidir". Bu ta'rif pedagogik jarayonda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali muloqotni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik yo'nalishda kompetensiya va kompetentlik tushunchalari ta'lim jarayonining asosiy elementlari sifatida qaraladi. Kompetensiya o'quvchiga ma'lum bir sohada nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni berishga xizmat qilsa, kompetentlik bu bilim va ko'nikmalarni real hayotda, ta'lim muhitida samarali qo'llash va rivojlantirish qobiliyatini anglatadi. Ushbu tushunchalar o'quvchilarni zamonaviy talablarga mos, mustaqil fikrlaydigan va ijodiy yondashuvga ega shaxslar sifatida tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar:

1. Майорова Н.И. Психолингвистические аспекты понятия «компетенция» // Вестник психологии и педагогики. – 2010. – № 3. – С. 45-52.
2. Хасан Б.И. Компетенция и компетентность: разграничение понятий в образовательной практике // Педагогические науки. – 2015. – № 4. – С. 12-18.
3. Хуторской А.В. Компетентностный подход в образовании: теория и практика. – М.: Издательство «Эйдос», 2013. – 256 с.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: компетентностный подход. – М.: Народное образование, 2005. – 192 с.
5. Нурманов А. Коммуникативная компетентность как фактор профессионального развития: дис. ... канд. пед. наук. – Ташкент: ТГПУ, 2018. – 180 с.
6. O'zbekiston milliy entsiklopediyasi. – T.: O'zbekiston milliy entsiklopediyasi nashriyoti, 2000-2005. – 12 jildlik.
7. O'zbek tilining izohli lug'ati / Tuzuvchilar: A. Madvaliyev va boshq. – T.: O'zbekiston milliy entsiklopediyasi, 2006-2008. – 5 jildlik.
8. <https://zenodo.org/records/11213749>
9. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=iTwEcNgAAAAJ&citft=1&citation_for_view=iTwEcNgAAAAJ:u5HHmVD_u08C
10. <http://inovatus.es/index.php/ejine/article/view/746>
11. <https://econferenceseries.com/index.php/icedh/article/view/3676>
12. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=LcfxbR4AAAAJ&citation_for_view=LcfxbR4AAAAJ:qjMakFHDy7sC